

ГІСТОРЫЯ

20. Зельцер, А. Межэтнические отношения и советская политика 20-30-х годов: пример Восточной Белоруссии / А. Зельцер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.yadvashem.org/yv/ru/pdf/yad_vashem_studies/zeltser.pdf. – Дата доступа: 10.04.2014.

21. ГАВТ. Фонд 118. – Оп. 1. – Д. 524.

22. ГАВТ. Фонд 2289. – Оп. 2. – Д. 102.

23. Клер Ле Фолль. Киевская Культур-лига и Витебская художественная школа: два подхода к проблеме еврейского искусства и национального самосознания / Клер Ле Фолль // Музей Марка Шагала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.chagal-vitebsk.com/node/36. – Дата доступа: 15.04.2014.

УДК 316.482.5

РОЛЯ РОДА ДАРАГАСТАЙСКІХ І ЯГО КЛІЕНТАЉЫ Ў ПОЛАЦКІМ ВАЯВОДСТВЕ Ў БАРАЦЬБЕ ЗА ПАДЗВІННЕ Ў КАНЦЫ XVI – ПАЧАТКУ XVII СТ.

канд. гіст. навук, дац. В.У. ЯКУБАЎ

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк

Разглядаецца дзейнасць і роля прадстаўнікоў роду Дарагастайскіх і яго кліентаў у барацьбе за Падзвінне ў канцы XVI – пачатку XVII ст. на тэрыторыі Полацкага ваяводства. Прыводзіцца беларускамоўны тэкст Ліста да пана Крыштофа Манівіда Дарагастайскага ад 22 кастрычніка 1605 г., які падрабязна ілюструе падзеі асады “замка дынаменцкага ў Інфлянтах”.

Роля Мікалая Манівіда Дарагастайскага і яго сына Крыштофа Мікалая (Мікалевіча) Манівіда Дарагастайскага, а так сама яго кліентаў з Полаччыны, застаецца неадаследаванай пры вывучэнні полацкай гісторыі і войнаў ВКЛ супраць маскоўскай, а затым шведскай агрэсіі ў Падзвінні ў канцы XVI – пачатку XVII ст. Больш таго, акрамя кліентаў Сапег (да якіх даследчыкі адносяць Шчытоў Забэльскіх) і біржанскіх Радзівілаў (роды Стаброўскіх і Жаб (Мікалай Жаба быў ротмістрам у Кокенгаўзе, а потым нехта з іх быў паслом Я. Радзівіла перад Я.К. Хадкевічам на гарадзенскім замку ў маі 1608 г. [1])) цалкам не распрацаванай праблемай айчынай гістарыяграфіі застаецца кліенцкая сетка роду Дарагастайскіх.

Мікалай Манівід Дарагастайскі быў першым прадстаўніком гэтага, сярэдняй заможнасці роду, які атрымаў сенатарскую годнасць полацкага ваяводы (1567–1597 гг.). Ён азнаёміўся з мясцовай сітуацыяй яшчэ ў час абароны неакупіраванай часткі ваяводства, удзельнічаў у падрыхтоўцы і правядзенні Полацкай кампаніі 1579 – 1580 гг., вызначыўся і пры ўзяцці Невеля і Нешчарды, стаў камендантам полацкага гарнізона [2, с. 229]. За асабістую мужнасць і паслугі дзяржаве пры Стэфане Баторы і Жыгімонце Вазе быў прызначаны старастам ваўкавыскім, дзяржаўцам шэрашоўскім, лепельскім, цівуном гольдынскім. Іншая галіна рода – нашчадкі Яна, засталіся ў радавым гняздзе – Дарагастах Луцкага павету на Валыні і далей жылі на Падоллі і Кіеўскім ваяводстве.

Кальвініст па веравызнанні Мікалай Дарагастайскі дапамог у адраджэнні пратэстанцкай абшчыны ў Полацку пасля яго вызвалення ад войска Івана Жалхівага. Пачаткова насельніцтва ваяводства было ў сваёй большасці праваслаўна-пратэстанцкае, але Стэфан Баторый і Жыгімонт Ваза пачалі перадаваць дзяржаўную маёмасць і ўласнасць полацкага праваслаўнага ўладыкі каталіцкаму касцёлу. Гэта прывяло да вострага канфлікту мясцовага насельніцтва з ордэнам езуітаў, які пасля 1579 г. атрымаў 322 надзелы ў горадзе і ваяводстве [3, с. 165]. На гэтую зямлю разлічвалі, а недзе ўжо паспелі абаснавацца тутэйшыя жыхары. Полацкі ваявода выступіў на баку праваслаўных мяшчан. Тым не менш, праваслаўнаму духавенству і мяшчанам не ўдалося захаваць сваю маёмасць – сойм 1585 г. канчаткова замацаваў нададзеныя каралём уладанні за езуітамі. Мясцовая грамада працягвала бараніцца ад дыктату цэнтральных улад.

Спаслаўшыся на загад свайго пана, слугі М. Дарагастайскага з узброенымі полацкімі казакамі на чале з Станіславам Бароўскім, з 1 па 13 студзеня 1588 г. не дапускалі каралеўскага камісара Ф.І. Гадзецкага зрабіць люстрацыю маёмасці полацкага ўладыкі [4, с. 201]. Пакуль М. Дарагастайскі быў полацкім ваяводам, справа перадачы ўласнасці езуітам, а затым уніятам зацягвалася і ўскладнялася. Хто быў галоўным завадатарам такой рэгіянальнай сітуацыі і што было асноўным матывам у гэтым – ці пытанні веры, ці грашовы інтарэс, рэчы дыскусійныя. У метрыцы ВКЛ мы маем шмат судовых спрэчак за маёмасць, але толькі ў 1597 г. полацкі ўніяцкі мітрапаліт Г. Загорскі паспрабаваў рэальна адсудзіць маёмасць полацкага Барысаглебскага манастыра, якія (верагодна пасля вайны) былі заняты Корсакамі, Саламярэцкімі і Жыжкевічамі і іх жонкамі-сёстрамі, народжанымі Корсакамі. Спроба ізноў не прывяла да канчатковага выніку і развязка канфлікту наступіла толькі ў 1619 г. пры Езафаце Кунцэвічы. Відавочна супадзенне маёмасных і рэлігійных інтарэсаў полацкага ваяводы і шэрагу мясцовых родаў у спрэчцы з цэнтральнымі ўладамі павінны былі стварыць яму моцныя пазіцыі і

кліенцкія палітычныя адносіны з полацкай шляхтай, аднак значнай зямельнай уласнасцю ў павеце ён не абзавеўся і васальнай сеткі не стварыў.

Абодва сыны ваяводы – Крыштоф Мікалай і Пётр Дарагастайскія фармальна не былі звязаны з палачанамі. Першы атрымаў ваўкавыскае староства пасля смерці бацькі, трымаў дзяржавы: шэрашоўскую, мсцібаўскую, ялоўскую, курылаўскую, в. Мураваная ў Ашмянскім павеце. Другі сын Мікалая – Пётр Дарагастайскі быў у 1598 г. кашталіям менскім, прызначаны ваяводам мсціслаўскім 1600–1605 гг., і смаленскім з 1605 г. быў уцягнуты ў вырашэнне шматлікіх праблем на ўсходняй мяжы ВКЛ і загінуў у час Маскоўскай кампаніі 1611 г. [3, с. 165]

Крыштоф Мікалаевіч Манівід Дарагастайскі – упарты пратэстант і разам з тым прыхільнік Габсбургаў, працяглы час павучыўшыся і ў Нідэрландах і ў Італіі, павандраваўшы і паваяваўшы па Еўропе, атрымаў асноўныя свае ўладанні на захадзе і паўночным-захадзе ВКЛ, з 1597 г. быў прызначаны вялікім маршалам ВКЛ. Жыгімонт Ваза надаў яму 23 лютага 1600 г. два невялікія, але стратэгічна важныя староствы пад Рыгай – Дынамент з крэпасцю і Новы Млын (пасля саступкі іх Янам Астроўскім [5, с.178] (апошні ён саступіў Габрыелю Белазору 7.03.1605 [5, с.193-194]). Дынамент (Дыямент, Дунамюнд) быў крэпасцю ўмацаванай пры Стэфане Баторыі для кантроля за ўваходам з Балтыйскага мора ў Дзвіну і рыжскі порт. Так асабістыя інтарэсы К.М. Дарагастайскага супалі з эканамічнымі інтарэсамі Полацка ў ніжнім Падзвінні.

Аднымі з кліентаў Дарагастайскіх у Полацкім ваяводстве і Інфлянтах былі прадстаўнікі роду Астроўскіх. Паводле каралеўскай граматы дзісенскаму падстаросце Астроўскаму ад 8 лістапада 1583 г., езуіты атрымлівалі ў сваё валоданне тры вёскі, якія раней належалі мясцовым Уважасенскаму і Спаскаму манастырам [6, с. 277-278; 7, с. 80-82]. Дзісенскі падстароста павінен быў падначальвацца полацкаму ваяводзе, яны кантактавалі па абароне і наступленні на полацкую групоўку маскавітаў, яго родныя, ці нават ён сам, маглі выкарыстоўваць палітычныя магчымасці сенатара пры вялікакняскім двары.

Радаводы дробнай разгалінаванай рознагербовай шляхты прасачыць вельмі складана. Астроўскіх у тым ліку. Па звестках гербоўніка С. Урускага гаворыцца аб Астроўскім гербу Корчак, які нас цікавіць ў пінскім, ашмянскім паветах, віленскім і наваградскім ваяводствах у 1630-х гадах і 1669 гг. у полацкім ваяводстве [8, с.99]. Звязаны з домам Дарагастайскіх быў Ян Астроўскі гербу Корчак які трымаў Дынамент да К. Манівіда Дарагастайскага і як пазначана ў крыніцах, быў яму сваяком. На жаль, на сённяшні дзень, не зусім ясна, да якой галіны роду і ў якой ступені “сваяцкіх адносін” знаходзіўся былы ротмістр і староста гэтых замкаў з часоў Стэфана Баторыя Ян Астроўскі з Дарагастайскім і ці гэта быў, ужо вядомы нам, былы падстароста дзісенскі. Вядома што ён быў актыўным ва ўмацаванні Дынамента і прасоўванні інтарэсаў ВКЛ у Рызе, інфармаваў аб верагоднай вайне са шведамі і сітуацыі ў Інфлянтах павятовую шляхту ВКЛ. Са спасылкай на яго наваградская інструкцыя на вальны сойм 19 студзеня 1598 г. апісвала пагрозы для Рэчы Паспалітай у Прыбалтыцы [9]. Фрагментарнасць крыніц пакуль не дазваляе з упэўненнасцю казаць, ці той жа Астроўскі, ці нехта з яго сваякоў атрымаў 6 кастрычніка 1604 г. ад Яна Караля Хадкевіча 182 злотых за службу ротмістрам пяхоты на адным з інфлянцкіх замкаў [10].

Пасля ўступлення на пасаду старасты К. М. Дарагастайскі вымушаны быў адстойваць інтарэсы купцоў і феодалаў ВКЛ і сварыўся з рыжанами, каб тыя выконвалі свае абяцанні па прачыстцы русла Дзвіны, бо у ніжняй плыні ракі сплаў быў складаны і стругі часта разбіваліся на мелях і парогах. Акрамя таго новы староста, у абставінах дынастычнай вайны у Швецыі 1698–1600 гг., за свой кошт наняў 150 вянгерскіх драбаў, і надалей праз сваіх фактараў забяспечваў залогай, рыштункам і харчаваннем Дынамент. Узімку 1600/1601 гг. на замку было 200 пяхоты [11].

Пасля вяртання К.М. Дарагастайскага у 1600 г. з Нідэрландаў у статусе барона Святой Рымскай імперыі, яго рота складзеная “з паноў казакоў” прыняла ўдзел у бітве пад Кессю 7.01.1601г., захапіла і здала гетману дзеве шведскія харугвы [12]. Маршалак ВКЛ выступіў на сойме 1601 г. за актыўны наступ у Інфлянтах, перанос вайны ў Фінляндыю. Па звестках гербоўнікаў ён сабраў на Жамойці 300 вершнікаў і 300 драбаў для удзелу ў вайне, але паводле спісу войска ВКЛ 27 мая 1601 г., пад Какенгаўзен з’явіўся на чале 8 гусараў і 50 выбранцоў з яго дзяржаў (трыманняў) [13]. Так ці іначай, вясной 1601 г. ён асабіста быў пад Рыгай, раней за большасць паноў-сенатараў Рэчы Паспалітай. Праз яго вялікі гетман ВКЛ К. Радзівіл “Пярун” спрабаваў дамовіцца аб падходзе рыжан да Какенгаўзена для удзелу ў вырашальнай бітве са шведамі [14]. Дасведчаны ў еўрапейскіх войнах К.М. Дарагастайскі быў прызначаны кіраўніком правым крылом войска ВКЛ у бітве пад Какенгаўзенам 23 чэрвеня 1601 г., а палачанін П. Стаброўскі – левым флангам. Абодва вызначыліся асабістай мужнасцю. Правы фланг войска ВКЛ апракінуў фінскіх рэйтараў і шмат у чым спрыяў агульнай перамозе. Адрозна пасля бітвы

ГІСТОРЫЯ

маршалак ВКЛ пайшоў пад Дынамент, дзе з дапамогай рыжан выкінуў шведаў з вусця Дзвіны. У 1602 г. ён яшчэ раз за ўласныя сродкі ўзмацніў Дынамент пяхотай.

За забеспячэнне Дынамента, паслугі і асабістую мужнасць у вайне 4 лютага 1604 г. К.М. Дарагастайскі атрымаў Упіцкую дзяржаву ў Вількамірскім павеце [15, арк. 404]. Па яго прадстаўленні 3.02.1605 г. ротмістр Дынаменцкай пяхоты Ян Пятровіч атрымаў ва ўласнасць пасля смерці Андрэя Грыгоровіча Шчыта маенткі Урода(?) над ракой Ладаснай і Шкіпаўшызна(?) каля возера Чорнае ў Полацкім ваяводстве [15, арк. 502]. Паколькі прадстаўленне каралю да ўзнагароды даў маршалак ВКЛ, а не гетман, можам казаць аб пэўнай залежнасці Я. Пятровіча ад К.М. Дарагастайскага.

Цікава тое, што ў гетманскай перапіскі і скарбовай дакументацыі выплаты дзяржавы пяхоце на Дынаменце, пачынаюцца толькі з зімы 1604/1605 гг., што можа сведчыць аб поўным забеспячэнні магнатам залогі харчаваннем і амуніцыяй за свой кошт у 1600–1604 гг. Разам з тым, выдаткі былі вялікімі, і як і іншыя феадалы ВКЛ К.М. Дарагастайскі пачаў атрымліваць выплаты за дапамогу дзяржаве. Так, “за забеспячэнне абароны Дынамента на працягу чвэрці з 2 лістапада 1604 г. па 2 лютага 1605 г.” яму ўдалося забраць са скарба ВКЛ 8 сакавіка 1605 г. 2710 злотых [15, арк. 538], а 23 снежня 1605 г. гарантаваць сабе юргельд (прэмію) 1500 зл. на мытах ВКЛ [15, арк. 563 аб.].

Пасля атрымання ўзнагароды, ужо з вясны 1605 г., мы не сустракаем К.М. Дарагастайскага сярод актыўных ўдзельнікаў баявых дзеянняў у Інфлянтах. 7 сакавіка 1605 г. ён саступае сваё Новамыльскае староства Г. Белазору, род якога па звестках гербоўнікаў, паходзіў з-пад Шаўляў і Вількаміра і яму ж даручае трыманне староства і кіраўніцтва сваёй залогай у Дынаменце. Далей задачы па абароне Дынамента вырашае ўжо Г. Белазор, які па выніках сваёй абароны гэтага замка летам-восенню 1605 г. напісаў, а затым надрукаваў па-польску, падобна тымі ж шрыфтамі, што і К.М. Дарагастайскі знакамітую “Гіпіку” ў Кракаве, вельмі цікавы помнік, які знаходзіцца ў Варшаўскай Нацыянальнай Бібліятэцы і невядомы айчынным даследчыкам [16]. Між тым, гэты твор цікавы даследчыкам вайскавай справы і міжэтнічных адносін у краінах Усходняй і Паўночнай Еўропы і простым аматарам гісторыі (тэкст на беларускай мове прыведзены ніжэй).

Звесткі ўлёткі аб гераічнай абароне Дынамента, дасягнулі мэты, патрапілі да караля, бо 1 красавіка 1606 г. ў лісце Жыгімонта Вазы да падскарбія ВКЛ Я. Валовіча, кароль адзначаў, што Г. Белазор “абложаны, год за ўласныя сродкі біўся і загадаў каб “ўсе што пакажа з атэстацыі (пацверджання) польнага пісара ВКЛ Т. Ляцкага было выплачана” [15, арк. 581]. А 14 красавіка 1606 г. яго патрон, К.М. Дарагастайскі атрымаў ад караля пацверджанне і пралангацыю ранейшага прывілея на бязмытны сплав ляснога тавару з Жамойцкай пушчы па Немане, абгрунтаваўшы яго стратамі, панесенымі на ўтрыманні Дынамента, злаўжываннямі канфедэратаў і дэзертыраў, ранейшай немагчымасцю спуску з-за рамонту порта ў Каралеўцы [15, арк. 597 аб.]. У 1606 г. на пяхоту К.М. Дарагастайскага скарб ВКЛ выдаў 1140 і Г. Белазору 5425 злотых [17].

Такім чынам, Мікалай Дарагастайскі на пасадзе полацкага ваяводы досыць удала блакіраваў спробы цэнтральных уладаў канфіскаваць уласнасць у мясцовых жыхароў на карысць каталіцкага касцёла, але зямельнай ўласнасці у ваяводстве не набыў і васальнай сеткі не стварыў. Яго сын Крыштоф Дарагастайскі стаўшы старастам дынаменцкім адстойваў эканамічныя інтарэсы у тым ліку палачан у Рызе і прыняў актыўны асабісты удзел у адбіцці шведскай агрэсіі ў 1600–1605 гг., але землеўласнікам ці ўраднакам полацкага ваяводства ён не быў. Сярод падзей 1600–1605 гг. можам адзначыць удзел К.М. Дарагастайскага ў бітве пад Какенгаўzenам і ў забеспячэнні Дынамента, залежнасць ад яго абывацеля полацкага ваяводства ротмістра Яна Пятровіча “які сам прывеў і трымаў на замку” пешую роту. Іншыя ротмістры-намеснікі Ян Астроўскі былі ці з полацкага, ці навагрудскага павета, а Г. Белазор адносіўся да шляхты Жамойці і поўначы Віленскага ваяводства. Так ці іначай М.К. Дарагастайскі за свой кошт з выкарыстаннем сваіх кліентаў з розных рэгіёнаў ВКЛ забяспечыў абарону Дынамента ў 1600–1605 гг., што спрыяла ўтрыманню Ніжняга Падзвіння ў складзе Рэчы Паспалітай.

Ліст аб асадзе замка дынаменцкага ў Інфлянтах да яснавельможнага пана Крыштофа Манівіда Дарагастайскага <...> ад 22 кастрычніка 1605 г.

Ліст аб аблажэнні замка Дынаменцкага ў Інфлянтах, да яснавельможнага пана Крыштофа Манівіда на Дарагастаях, маршалка Найвышшага В. Кн. Літоўскага; Ваўкавыскага, Шэрашоўскага, Дынаменцкага, &c. старасты. Ад намесніка Я(го) М(іла)сці Дынаменцкага пана Габрыеля Белазора, дзяржаўцы Навамыльскага дня 22 месяца кастрычніка у годзе 1605 пісаны.

Ясна вельможны наш Міла(сцівы) пане Маршалку, Пане мой Міласцівы.

Паля ад’езду В.(ашай) міласці майго пана да чужых краёў перш чым непрыяцель войскам сваім зграмадзіўся з месяца Іюля (ліпеня 1605 г.) пачаўшы, 18 раз пад замак Каралём Яго Міласцю вашай Міласці майму Літасці-

ваму пану даручаны Дынамент нападзілі і праз тое вялікія шкоды ў паточных справах нашых чыніліся. Спачатку на моры невады з чоўнамі (польск. бат – човен з парусам, струг) пабралі, потым хаты халопам паўсюль на наваколлі Рыгі папалілі. На дзевятнаццаты раз граф (Еахім Фрыдрых) Мансфельд з 4000 жаўнераў цэньнейшых, на 55 васных караблях высадзіўся і пачаў аблогу. Пяхота за старай Дзвіной адразу шанцы высокія і чатыры досыць высокія башты (вежы) (насупраць Дынаменда) насыпалі і з шасці картон (картаўн – цяжкая палявая гармата 1 – 6 т. вагой і калібрам 100-230 мм.) цэлых 5 тыднёў па нас стралялі, тройчы на штурм брамы замка спакушаліся.

Дазнаўшыся пра маласці сілаў людю нашага, сна нам не даючы начнымі і дзённымі нападамі (непрыяцель нас) вымарыць сіліўся. І чым больш вораг нас фортэліямі сваімі здабываў, тым больш Пан Бог дзіўнай справай сваёй, праз рукі нашы тлуміў непрыяцеля, аж з сорамам і ганьбай, насычаны крывёй трупам сваім, ад нас адступаць мусіў. Дня 11 Аўгуста (жніўня) нечакана для ўсіх, калі непрыяцеля больш за ўсё пад Белым Каменем спадзяваліся, але ж ён пад Дынамент, хоць і неспадзявана (высадзіўся), але акрамя толькі адных напояў, ва ўсім нас гатовымі застаў. Колькасць па-праўдзе (гарнізона Дынамента была) толькі 100 пяхоты і маіх (Г. Белазора) казакоў 10. Аднак жа за справай Найвышшага, а з неспадзяванасцю нападу непрыяцельскага, халопы замкавыя і чужыя пад замак прыйшлі, разумеючы, што як і ў першыя разы ўсё гэта не павінна доўга пратрываць. Вораг заступіў для ніх Рыгу і, радай не радай, мусілі з намі заключыцца (замкнуцца у аблогу). І сабралася толькі мужчын 89, а з жанчынамі 115 чалавек, якія нас вельмі ратавалі, бо перасоўванне гармат, асабліва вялікіх, да канца бы нас памарыла.

На трэці дзень аблогі нашай паслаў Карл з Парнавы вялікую шкуту (струг) він, мёдаў і піў заморскіх графу Мансфельду. А тая ўязла пад Біскупскай гарой на беразе, у далечыні на паўтары стрэлы з лука ад войска непрыяцельскага. Гэта мы раней за іх упільнавалі, колькі маглі конных і пешых сабралі і выскачыўшы на ніх ударылі, тых што былі на шкуце пахапалі, (тое) што мы маглі ў такім разе прыткім забраць: віна, піва, мёдаў да 2 лаштоў – забралі іншыя бочкі парассякалі. Яны (шведы ў лагеры) зразумеўшы, што да ніх вылазку чынім, заселі і хацелі нашых упусціўшы да сябе, агарнуць з двух бакоў, аж (пакуль) зразумелі, і не ў час да нас кінуліся, калі ўжо ўсё пад стрэльбу замкавую было справяджана (пад прыкрыццём замкавай артылерыі). Разгневаны граф Мансфельд, ліст да нас паслаў, каторага сам аўтэнтны да В.(ашай)М.(іласці) М(айго) Міласцівага пана пасылаю. І так непрыяцель тым абразіўся што in frenesim (у вар'яцтва) ўпаўшы, дзве нядзелі за ўмерлага пачытаны быў.

Тым часам з шанцаў без перастанку з гармат у замак білі. І ў праўду (як)бы не асаблівае міласерддзе Панскае нас хараніла, немалую бы шкоду сярод нас чынілі б. Кулі (ядры) пазбівалі ўсе зубцы і завалілі ўсе стрэхі, але ж самі (шведы) не маглі ўбачыць дзе кулі падалі, і таму гарматы да ніжніх шанцаў справядзілі, адкуль страляючы праз дзве Нядзелі амаль усе валы пазносілі, аднак жа (і) ў дах кулі запускалі. Пасля чаго з аднаго боку рэйтары ад броду зямлёй, а з другога ад Віскузней (Біскупскай) да брамы пяхота з вялікім трыўфам і крыкам нашай кінулася, мачы на спісах (коп'ях) агністыя прыпраўленыя ракі (крачажкі) маючы парыспешыліся. Са шкут так сама, каторыя старай Дзвіной з людзьмі пад замак прыпусцілі, кулі розныя агністыя мяталі. Але перш чым да брамы прыйшлі, яны ім трыюмфы ў вялікі смутак абрацілі. Правадыра ім з гарматы забілі, капітана прыядняга і інішых стрэльбай разарвана, аж адзін другога не чакаючы ўскок да лодак ухадзілі. Мы ў пагоню за імі, жыўцом чатырох вязняў дасталі, а дзеве (шведскія) шкуты з паўкартона падстэленыя з людям у Дзвіне патанула. Той жа ноччу другі штурм прыпусціў, які ім яшчэ горай шанцаваў. Хоць яшчэ большай кучай, натоўпам, да нас шлі, тым горшы да нас прыступ мелі і стральба ім вялікую шкоду чыніла. З раніцы адных трупам, тых, якія яны з сабой завалоч не змаглі, сорок пяць пахаваць загадаў. Я потым звесткі, атрымаў што да 400 страцілі, а нашых толькі дваіх паразілі. Але потым дзіўна вялікая хвароба на пахолкаў нашых напала і аж да пяцідзесці разоў з рук і ног падупалі. З чым, будучы замкнутымі вельмі, ратунку неадкуль, толькі як ад Пана Бога, чакаць мусілі. Бо і шпег мой пасланы за дапамогай да паноў рыжан, іншай пацехі мне не прынес, адно паперу, і 20 выбранцоў Вашай Міласці майго пана, бойсагольскіх(?), якія дагэтуль на рыскім замку задзержаныя былі, пракраліся да нас возерам.

Таго ж дня прыязджаў да мяне з іх войска адзін інфляндзец, даючы мне знаць, што пэўна да штурму гатуюцца, бо гарматы ўжо да трэціх шанцаў перацягнулі з каторых, разумелі, нас з валоў мелі збіць. З якіх усё пад прывалок білі, мы будучы заспэражонымі, у тое месца, дзе заўжды з лодак высадалі, куль вагністых, каторымі Вашамосць нас забяспечыў, кільканасце (10-20) закапалі, а па далей і запал пад зямлёй да оных учынілі. А іж уначы згатавацца не маглі, апоўдні ў дзень Нядзельны, да нас пад замак з чоўнаў (батаў), вялікім хурмам высадаць пачалі. Гэта ўбачыўшы, зрабілі мы на іх адмысловую вылазку, каб потым, ухадзячы на прынады вагністыя іх навялі, так яно і стала. Бо калі кучай націснулі, тады (мы) падпалілі кулі, каторыя, калі паміж імі страляць пачалі, яны празмерна напалоханыя, з вялікай канфузіяй самі ўцякаць і тапіцца пачалі. Райтарам, якія ўп(б?)іўшыся, так смела пад самы перакоп падскочылі, з ласкі Божай стральба наша шмат хлесту задала, коней шаснаццаць ім забіта, палкоўніка забілі, пад самім Мансфельдам каня падстрэлілі. За што хай будзе хвала Богу Нашаму, альбовам з таго часу сэрца (смеласць) страціў непрыяцель. Але і мы таксама вельмі змуленыя былі, бо чатыры нядзелі сну ў вачах не мелі. У тым непрыяцель не давяраючы ні сабе ні нам, гарматы бурачы да караблёў справядзіў, забяспечыўшы толькі шанцы людзьмі, сам выправіўся да Курляндзі, Тукум - замачак сплюндраваў, дзе луп (здабычу) вялікі атрымаў.

А на той час аказія да ўзяцця непрыяцельскіх караблёў утварылася. Бо толькі 400 чалавек у шанцах і на ваенных караблях засталася. Мало нас было, і не ведалі мы калі прыбудзе назад непрыяцель, пра тое ведаць (не маглі) пакуль языка з ласкі Божай не мелі, і адважыцца ні на што не маглі. Трудна нам было на тое спакусіцца, дапамогі неадкуль не маючы, хаця аб ёй і не прасілі. А сам Пан гетман вялікі (Ян Караль Хадкевіч), аж над войскам магутным непрыяцельскім вісеў, ратунку даць нам не мог. Пісаў аднак да пана Гарэцкага пешага ротмістра некалькі універсалаў, каб той хутчэй нас пасіліў. Але той той зацягваў з прыездам. Аднак пан Отта Дэнхоф прыслаў пана Свіндэрнія з 28 коньмі рэйтараў за тыдзень перад прыездам самаго Каралюса (Карла IX Сундэрманландскага). Меў таварышаў некалькіх добрых і бывалых ваяроў. Асобна ў замак прыехаў пан сіндык рыскі propter suas quasdam affli

ГІСТОРЫЯ

et iones et exilium (з-за трывогі, каб пазбегуць выгнання), да мяне да Дынамента і той са мной мусіў замкнуцца, бо ўжо іначай трудна было. Бо абодвух нас з-за няспанна сілы зніклі, немаленькая ўцеха нам з таго прыйшла.

Затым граф Мансфельд з Курляндзі з вялікім трыюмфам, нібыта Афрыку і Азію заваяваў, вярнуўся да сваіх шанцаў. Мы ў Імя Панскае пад яго абоз зрабілі выпад, коньмі яго пляцавую стражу змялі, і языка дасталі, які толькі ўчора памёр. Калі б у абоз іхні не палезлі, дык былі б мы ўсе цэлыя, але навальніца надыйшла, раней чым пад стрэльбы замкавыя (нашы) адышлі, мне аднаго пахолка падстрэлілі і 4 каней маіх уласных (Г. Блазора).

Назаўтра шведы справядзіўшы гарматы да чацвёртых шанцаў браму нам адняць хацелі. Як ужо пачалі шкодзіць, але прыйшлі весткі аб князе Карлюсе, што ўжо з войскам ёсць недалёка. І Мансфельд сам паехаў яго сустракаць. Праз Гаўю войска ў брод перахадзіла, бо была малая вада. Дня 21 верасня пад Дынаментам войска монстроваў (аглядаў? муштраваў?) сам князь Карлюс. На две часткі (было войска) раздзеленае, цягнуўся цэлых шэсць гадзін, сталі над Малграфам ракой, з вялікай помпай, гукам і трыюмфам, як бы нас жыва пажэрці (?) хацелі. Прыйшло 63 харугвы: 23 рэйтараў, 40 пяхоты, а ў другой частцы з Мансфельдам былі 27 харугваў. У тым Пан Бог нас дзіўна развесяліць і пацешыць здолеў. Калі мы да першай яго харугвы з трох нашых гармат разам выпалілі, крыж вялікі ў коле ад Цынтлоху (Свіной гарой?) трыкроць учыніўся. А іж у самага неба высока досыць, кравава ідучы сябе ўказаў, упаўшы на твары нашы, далі чэсць Богу нашаму, знак пэўны перамогі прадчуваючы. А птаства, так сама, невядома акуль узяўшыся, паляцела насустач ім, аколела іх войска і вярнуўшыся, над замкам завясла і доўга грала.

Пасля гэта Караль з шасці гарматак, перацягнуўшы іх за пагорак, пачаў па нас страляць. Супраць каторых мы ўдарылі з трох гармат бурачых, аж так што іх усе пясок укрыв, пушкар на пляцы застаўся і іх хутка адвезлі да лагера. Потым паслалі трубача, які трубіў, катораму да замку прыступіць бліжэй не далі, аб круку нам песенку граць загадаў, што самага хутка напаткала, калі з шасці трубачоў аднаму (яму) куляй заплацілі – разам з конем разнесла. Вельмі добра стральба наша шла. З ласкі Божай ніколі не дарма. Трох харужых з войска яго (шведскага) з гармат забілі.

Тры дні шведы адстаяўшы над Мілграфам ракой, а парушылі пад Рыгу 24-га верасня. Там пачалі капаць шанцы, на стражы ваенныя караблі з гарматамі і харугву рэйтараў супраць нас пакінуўшы, а у Дзвіне караблі сталі на якіх было восемнаццаць дубалькортаў, дваццаць чатыры мазджэраў, чатырнаццаць дубельшлангаў, куль вагністых адзін карабель. З каторых, як вязні паказваюць, кожная па 50 злотых каштавала. На тую стражу мы з замку *insperate* (нечакана), так на іх напалі, што загналі іх у Мілграф. 47 коней ім патанула і саміх немала. У гэты час гетман ВКЛ падышоў пад Кірхгольмам і Карлюс рушыў з войскам супраць яго ў вігілію бітвы шчаслівай. Галер 11 шведскіх са Стагольма з правіянтам морам ішлі з пяхотай шведскай, каторых вецер сустрэчны рацярушыў так, што з вусця Дзвіны ніякім спосабам выйсці не маглі. З тых тры караблі кінулі якар у 1.5 мілі ад Дынаменту, да нашага берага. А паколькі мы ўжо стражы а ні ад Гаўі, а ні ад Мілграфа не мелі, таварышаў пана Свідэрмана, якія раней па шведску добра гаварылі, з трыццацю пахолкамі пешымі з вязняў апанулі, бо мы на той час мелі (вязняў) да 37, (і шведскія) уборы пабраўшы, сваіх пааблачылі.

У начы дабылі з ракі 6 чоўнаў, праз пясак вывялі ў мора. Гакаўніцы ўзяўшы з сабой, пусціліся да тых галераў, хочачы шчасця спрабаваць. Каб тыя (ворагі) вельмі бяспечныя былі, праплываючы блізка пачалі песні шведскія спяваць. Стажа убачыўшы іх пытала: хто такія і куды едуць, адказалі ім, што свае, што на Гаўю за правіянтам едуць, і што паўсюль бяспечна, а замак Дынамент даўно Карлюсаў, так гэтых падмануўшы абмінулі і выехалі праз іх на мора. Адтуль здужыў Бог, вяртаючыся, трапілі на спячых (шведаў) і адразу на ўсе тры галеры напалі. Перш чым вораг са страху да гармат і стрэльбаў дабраўся, 32 з іх забілі, а 16 дабраахвотна скочылі ў ваду. Капітана Якоба Кеніга, здрайцу пана нашага (а кажуць яшчэ, што рабаўніка большага на моры не было) і 13 вязняў жывымі схпілі, і пару фальканетаў. Што маглі знялі да чоўнаў, галеры бо з імі парадзіць не маглі і блізка былі баявыя караблі, прадзюравілі і затапілі. А самі хутка на сваіх чоўнах на бераг прычалілі і тое, што змаглі, пазвозілі. Пачуўшы гук, пасілак з баявых караблёў шведам не ў час прыйшоў. Убачыўшы на берагу стражу конную і пяхоты немала на нас у ночы напасць не пасмелі і назад адступілі. А мы да замку без ніякіх страт прыйшлі. Тое мабыць у прайграўшых, і ў саміх іх масцей панюў салдатаў адразу грае *cum* (выдатным) здалося, але на вока пабачылі, бо і таго капітана і гарматы, потым пану Гетману перадалі. Назаўтра бітва шчаслівая скончылася пад Кірхгольмам (27 верасня 1605 г.), у якой адна перашкода была, што з-за замораных коней гнаць непрыяцеля нашы не маглі, іначай і сам князь Карлюс не ўйшоў бы. На пляцу лягло 9000 і трохі больш таго, аб чым В. М(осць) дастаткова можаш ведаць.

ЛІТАРАТУРА

1. Расійская Нацыянальная бібліятэка ў Санкт – Пецярбургу (РНБ). – Ф. 971. (“Аўтографы П.П. Дуброўскага”). – Воп. 2. – Аўт. 321/1 № 90. Ліст з Кокенгаўза войску лівонскаму 11 красавіка 1601 г.
2. Uruski, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej / S. Uruski, A. Kosiński, A. Włodarski. – Warszawa: Skład główny Gebethnera i Wolffa, 1906. – Т. III. – 396 с.
3. Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Полацка / рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск: БелЭн, 2002. – 912 с.
4. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа: в 14 т. – Вильна: Печатня Губ. Правления, 1867-1904. – Т. 1. – 1867. – 409 с.
5. Urzędniccy inflancsy XVI–XVII wieku. Spisy / Opracowali K. Mikulski, A. Rachuba. – Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994. – 292 s.
6. Акты, относящиеся к истории Западной России, собр. и изд. археогр. Коммиссией: в 5 т. – СПб.: Типогр. Э. Праца, 1846-1853. – Т. 3: 1544-1587. – 1848. – [8], 317, [17], [14] с.

7. Витебская старина: в 5 т. / сост. и изд. А. Сапунов. – Витебск: Витебский губернский статистический комитет, 1883-1888. – Т. 5, ч. 1: Материалы для истории Полоцкой епархии. – 1888. – 650 с.
8. Uruski, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej / S. Uruski, A. Kosiński, A. Włodarski. – Warszawa: Skład główny Gebethnera i Wolffa, 1916. – Т. XIII. – 404 s.
9. Архіў галоўны актаў даўніх (AGAD). Архіў Радзівілаў (AR). II, №370. Інструкцыя наваградская 19.01.1598 г.
10. AGAD. ASK.III, Sygn. 37. арк. 146. Выплата ротмістам інфлянцкай замкавай пяхоты 6.10.1604 г.
11. AGAD. AR.IV. Sygn. 294 № 11. К. Радзівіл да Жыгімонта Вазы 13.12.1600 з Вігант мойжы пад Эльбаркам
12. РНБ. - Ф.971. - Аўт. 321/1, №75. Спіс рот быўшых ў бітве пад Кессю 7.01.1601 г.
13. РНБ. - Ф.971. - Аўт. 321/1, №95. Спіс рот пад Кокенгаўзенам 27.05.1601 г.
14. AGAD. – AR.IV – Sygn. 294 №38. К. Радзівіл да Я. Радзівіла 25.05.1601 з Вігантмойжы.
15. НГАБ. – Ф. КМФ–18. – Воп. 1. – Спр. 86. Метрыка прывілеяў караля Жыгімонта Вазы, канцлера ВКЛ Льва Сапегі 1599 – 1611 гг.
16. Białozor, Gabriel \ List o oblężeniu zamku dynamentskiego w Inflanciech do iasnie wielmożnego pana Chrisztopha Moniwida na Dorostaiach, marszałka ... W.X. Litewsk. ... od namiestnika ... dynamentskiego pana Gabriela Białozora, dzierzawce nowomłyńskiego dnia 22 miesiąca Octob. w roku 1605 pisany \ Kraków : Mikołaj Szarffenberger, 1605 - 8 s. <http://www.polona.pl/item/333720/2/> (дата доступа 30.03.2014)
17. Бібліятэка князеў Чартарыйскіх (BCzart.) Rkps.103. № 259(1133). Лічба Яго міласці падскарбія ВКЛ Яраша Валовіча падаткаў ВКЛ за 1607 г.

УДК 947.808.4

АНТИРЕЛИГИОЗНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ПОЛОЦКОМ РАЙОНЕ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В БССР В 1937 – 1941 гг.

канд. ист. наук, доц. И.И. ЯНУШЕВИЧ

Белорусский государственный университет, Минск

Проводится анализ причин слабого распространения атеизма среди населения БССР в 1937 – 1941 гг. на примере Полоцкого района. Рассматривается вопрос эффективности антирелигиозной работы партийно-государственных органов.

Исследуя развитие конфессиональной ситуации и состояние антирелигиозной работы в СССР в довоенный период, можно с уверенностью сказать о существовании региональной специфики. Это касалось как крупных регионов, таких как Сибирь, Украина, Средняя Азия, так и небольших территорий, одной из которых был Полоцкий район. Следует отметить, что состояние «антирелигиозных дел» в районе необходимо рассматривать в общем контексте политики партии в данном направлении. Полоцк был знаковым местом. Один только Спасо-Евфросиниевский монастырь, являясь жемчужиной православных святынь, наносил колоссальный вред продвижению безбожия. Под предлогом оказания помощи голодающим Поволжья в 1921 – 1922 гг. обитель была практически полностью разграблена. «Крест преподобной Евфросинии в 1921 г. был передан в Полоцкий финотдел, а затем в Минск, где некоторое время находился в Белорусском государственном музее» [1, с. 79]. В дальнейшем святыня была утеряна или украдена. Чрезвычайно мешали распространению просоветски настроенного раскольнического течения обновленцев «монашествующие мужского и женского монастырей города Полоцка. О последних следует сказать, они по своей некультурности, неразвитию и религиозному невежеству являются главными виновниками религиозной смуты, продолжающейся в нашей епархии до сего дня» – констатировал один из их предводителей [2, л. 171]. В то время выступление против обновленцев требовало мужества и однозначно влекло неминуемые репрессивные санкции со стороны властей. Но вера и чистота православия для монашествующих были несравненно выше тюремных заключений, ссылок и даже смерти. Подобные примеры духовного служения вызвали заслуженное уважение не только православных верующих, но и инославных, и атеистов. Авторитет старой тихоновской Церкви рос, что абсолютно не входило в планы большевиков. К середине 1920-х годов и мужской Богоявленский, и женский Спасо-Евфросиниевский монастыри в надежде на их забвение властями были закрыты.

Глубокий «атеистический подтекст» должно было сыграть вскрытие, а вернее кощунственное осквернение в мае 1922 г. мощей преподобной Евфросинии. Кампания по вскрытию мощей прокатилась по всему СССР в 1919 г. Комиссары, поверхностно разбираясь в культе почитания мощей православных